

Foto: Scanpix
Elisabet Hermodsson

Drömmar att leva

Elisabet Hermodsson följer med Synvända i dag upp en essäbok från 70-talet. Hennes naturnära och skönskrivna civilisationskritik är mer aktuell än någonsin, konstaterar **Bitte Jansson**.

RECENSION Bli du lönsam, lille vän? Av någon anledning får jag Peter Tillbergs målning från tidigt 70-tal på näthinnan när jag läser Elisabet Hermodssons nyutkomna bok. Barn i skolbänkar i snörräta rader under globformade, sterila taklampor. Anpassning. Tystnad. Ett sjuksalsblekt ljus, ingen sol. Redan kulören på omslaget till Synvända i dag (Hallgren & Björklund) drabbar på rakt motsatt sätt. Varmt gulröda toner träffar inte bara ögat, de finns i luften, man vill hålla i boken, känna med handen över pärmen. Naturligtvis har konstnären och författaren skapat omslagsbilden själv. Bild och text i organisk symbios.

En ny bok

Elisabet Hermodsson
Synvända i dag
(Hallgren och Björklund)

Men Synvända? Var det inte..? Jodå, redan 1975 gav Hermodsson ut en essäsamling med det namnet. Med Synvända i dag sluter hon cirkeln med nya essäer för dagens klimat. För den galopperande klimatkrisens panikslagna tid. Nu har vi ju blivit medvetna om våra villkor. Eller? Vi byter till energisnålt och miljövänligt, fredar våra samveten med att hålla koll på utsläppsrätter, etiska fonder och jag vet inte allt. Räcker det?

Men låt oss ta det från början. En synvända, vad är det? "Jag ställde samman det av namnet på den gotländska blomman solvända, som vänder sina kronblad efter solen, och folktrons uttryck att förvända synen", säger författaren i en intervju. Poängen är att folktrons föreställningar kan innehålla något positivt, även om det inte låter så i moderna öron.

Vi måste vända vårt synsätt och se att det är vår egen civilisation som skapat naturförödelsen. Inte folktron. Inte naturfolken.

Nu ska vi rädda jorden. Men fortsätter med instrumentellt tänkande, inriktat på omedelbar nytta och lönsamhet (för vem?). Samt på en utbildning som siktar mot direkt "anställningsbarhet" på näringslivets villkor, inte på kritiskt tänkande. Nu måste vi verkligen skärpa oss och gå vetenskapligt tillväga. Så var vi där igen. Mer av samma. Plus ett klädsamt intresse för etik och moral, en garanterat lönsam konsultbransch. Kulturen behöver sponsras. Vilken kultur? Den glättade och grållt kommersiella upplevelseindustrin?

I decennier har Uppsalaförfattaren Elisabet Hermodsson kämpat för just kritiskt tänkande, för omvärdering av traditionella begrepp som vetenskapligt objektiva fakta och frihet från värderingar. Det fanns en tid då man i kulturdebatten talade om paradigmskifte och ifrågasatte den traditionella vetenskapens självbild. Hermodsson menar att vi nu upplever en backlash: "Idag är positivismen så införlivad med den förhärskande vetenskapssynen att de som är anhängare av den inte ens vet om att de är positivisterna."

Att urgamla myter kan rymma en förborgad kunskap om förhållandet mellan människa och natur ser vi inte heller. Vi skövlar vidare och fortsätter att lappa och laga på de skador som håller på att förgöra vårt klot.

Sannerligen är det dags för en ny synvända. Synvända i dag inleds med en naturlyrisk betraktelse. Därefter handlar det om vetenskap och gudsbild. Gud har ju sedan 80-talet kommit tillbaka i många skepnader. Det finns anledning att vara skeptisk. - Gud, vilken gud? frågar sig författaren. Ibland kan man befara att det rör sig om en investering på åsikternas marknad. "En gud som inte kör månglarna ur templet utan tvärtom vet att göra lönsamheten gudomlig?" För Hermodsson är gud något annat, måhända en metafor - som för övrigt atomen. Om människan skapar sin gud finns ingen motsättning till föreställningen att gud skapar människan - "bara om man har en reduktionistisk inställning till skapandet. En skapelse, en helhet är mer än summan av sina delar". För den som omfattar en holistisk livssyn finns inga vattentäta skott mellan religion och vetenskap, natur och människa, konst och rit. Gammalt och förträngt tankegods lyfts fram i nytt ljus. Så får vi till exempel möta Elin Wägner tillsammans med ett väl tummat exemplar av Bachofens Das Mutterrecht från 1861. Moderrättsliga samhällen innan patriarkatet tog över? Kollektiva ägandeformer utan exploatering? Tanken svindlar.

"I synen på naturen och människans förhållande till naturen ligger den avgörande skillnaden mellan traditionerna. Och däri är den patriarkala religionen och den etablerade positivistiska vetenskapen ense: nämligen att naturen skall underkuvas."

I det sammanhanget lotsas vi också genom Orestesmyten med oanade konsekvenser.

Ett spännande kapitel ägnas dessutom Simone Weil och Harry Martinson i egenskap av framsynta civilisationskritiker, inte som esoteriska sköndar. Jag ser att jag ägnat spaltutrymme åt att referera budskapet. Det bör också sägas att det sjunger om språket i den här boken och då inte bara i de inströdda lyriska inslagen. Det sjunger, susar och prasslar om prosan också, hur stringent den än är. Det är en bedrift, och långt ifrån den första från Hermodssons sida. Kulturkritiken kan förefalla pessimistisk. Men plötsligt: I ett halsbrytande roligt, ironiskt och hoppfullt avsnitt dansar diserna in på 2050-talet, bortglömda naturväsen som väcker liv i dem som marginaliserats som onyttiga (kulturarbetare, till exempel). Språket förändras, en ko är inte längre en foderomvandlare för produktionen, orden återfår sitt värde. Markerna lever upp, människorna blir skapande.

Vi behöver visioner. Men utan intellektuell skärpa faller de platt till marken. Den saknas sannerligen inte. Hos Hermodsson förenas analysen och visionen när hon vill "förvända synen" på oss. Det är sent på jorden. Det är bråttom. Och visst ska vi använda vetenskapen. Frågan är hur. Med Synvända i dag slipper vi inte undan.

BITTE JANSSON

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt.
Eftertryck eller annan kopiering förbjuden.